

Cankarjeva smrt je bila političen umor

Ivan Cankar velja za največjega slovenskega pisatelja in ni ga Slovenca, ki se o njem ne bi učil že v osnovni šoli. Toda kdo izmed nas ve, kako in zakaj je naš največji pisatelj umrl? Povsod je moč zaslediti, da je Cankar umrl 11. grudnia 1918. Toda o tem, kakšen je bil vzrok njegove smrti, se v različnih virih pojavljajo povsem nasprotujoče si trditve. Stanko Janež v svoji Zgodovini slovenske književnosti (Založba Obzorja, Maribor 1975) na strani 413 piše: "Ob nekem padcu si je pretresel možgane, se v zimski noči prehladil in zbolel za špansko influenco, napadla ga je še pljučnica in mu opešalo srce. Umrl je 11. decembra 1918."

V drugem viru je navedeno: "...proti koncu oktobra je padel po stopnicah in se hudo poškodoval. Umrl je 11. decembra 1918." (elektronski vir: http://www.dogaja.se/znani-slovinci/8270/ivan_cankar/, [dostop 10. 11. 2011])

V tretjem viru piše: "Oktobra 1918 je doma nesrečno padel po stopnicah, nakar so ga odpeljali v ljubljansko bolnišnico, kjer je 11. decembra ponoči umrl." (elektronski vir: <http://www.vrhnika.si/?m=pages&id=17>, [dostop 10. 11. 2011])

V četrtem viru spet piše tako: "Ob nekem padcu si je močno pretresel možgane, se prehladil, dobil pljučnico in 11. decembra 1918 umrl v ljubljanski bolnici." (Francka Varl – Purkeljc, Naši književniki in njihova dela, Pomožni priročnik za pouk jugoslovanskih književnosti v osnovnih in poklicnih šolah, Založba Obzorja Maribor, Maribor 1981, str. 96)

V petem in šestem viru so trditve še bolj nasprotujoče. "Po daljši bolezni je umrl v deželni bolnici v Ljubljani" (elektronski vir: http://sl.wikipedia.org/wiki/Ivan_Cankar, [dostop 10. 11. 2011]) in "Umrl je 11. decembra 1918 v Cukrarni." (elektronski vir: http://www.dogaja.se/znani-slovinci/8270/ivan_cankar/, [dostop 10. 11. 2011])

Ta različna poročila opisa Cankarjeve smrti, so me vzpodbudila, da sem pričel intenzivno raziskovati v tej smeri. Je torej umrl v deželni bolnišnici ali v Cukrarni – hiralnici za reveže? Je umrl zaradi poškodbe pri padcu, ali zaradi dolgotrajne bolezni? Če so ga po nesrečnem padcu doma odpeljali v bolnišnico, potem se nikakor ni mogel prehladiti v neki zimski noči. Zakaj je v zvezi z njegovo smrtjo navedenih toliko različnih vzrokov in krajev? Poraja se upravičen pomislek in sum, da je nekaj v zvezi s Cankarjevo smrtjo hudo narobe.

Zanimivo, da je Cankar v svoji črtici Edina beseda literarno opisal troje različnih smrti. V vseh je opisal tisto, kar naj bi se po njegovem pojmovanju skrivalo za njeno vidno podobo. Črtica mu je torej gradivo, ob katerem nakazuje "posebno občutje, prek katerega naj bi se razodela resnica o življenju in smrti. Ta resnica je skrivnostna, prav v tem pa je simbolizem teh besedil" (Kos, 1991, str. 269)

Literarno resnico o smrti nam je zapisal pisatelj sam. Kakšna pa je resnica o njegovi smrti?

Že v mladosti sem bil slišal govorice, da naj bi Cankar pijan padel po stopnicah, ko je šel v Unionsko klet. Te govorice so bile pogoste v obdobju šestdesetih let in okoliščine kažejo na to, da so bile takrat načrtno razširjene. Nekomu je bilo v interesu, da največjega slovenskega pisatelja prikaže kot pijančka, ki je zaradi svojega nenadzorovanega popivanja nazadnje umrl.

Letos v začetku kimavca sem o spornih navedbah in vzrokih govoril s svojim znancem. Ta mi je povedal, da pozna nekoga, ki trdi, da je bil Cankar pretepen do smrti. Seveda sem vest takoj preveril in prišel do šokantnih odkritij.

Poglejmo torej do kakšnih ugotovitev sem prišel pri svojem raziskovanju Cankarjeve smrti.

Ivan Cankar je v svojem predavanju z dne 12. malega travna 1913 z naslovom Slovenci in Jugoslovani med drugim dejal: "Imenuj se dandanes v Ljubljani Slovenca, pa boš tepen, ne od nemških, temveč od ilirskih šovinistov." Petdeset let po njegovi smrti, ga je drugi znameniti Slovenec, slavist dr. Anton Slodnjak imenoval "preroka" (vir: Naši razgledi, Mit velikega umetnika, 1968). Je Cankar preroško

napovedal celo svojo smrt?! Po informacijah, ki mi jih je uspelo zbrati, so namreč našega pisatelja v resnici pretepli trije neznani moški, ki niso bili Slovenci. Na več mestih na glavi so mu prizadejali usodne smrtne rane. In to zaradi tega, ker se je vedno in povsod imenoval Slovenca in ker je svojemu rodu ostal vdan in zvest dobesedno do svoje smrti. Pravzaprav je njegova smrt celo posledica njegovih trdnih, izrazito slovensko zavednih političnih stališč. In kot je sam preroško dejal, v tistem času so bila takšna stališča, še posebej za tiste, ki so jih vztrajno javno izražali, lahko zelo nevarna.

15. kimavca 2011 sem se sestal z dvainosemdeset letnim gospodom Borisom Malešičem, za katerega mi je znanec dejal, da mi bo znal povedati več o Cankarjevi smrti. Zven njegovega glasu, drža in ostala govorica telesa so izdajali, da se je bil razveselil tega, da nekoga dejansko zanima, kaj se je z našim največjim pisateljem zgodilo in kakšna je resnica o njegovi smrti. Povedal mi je, da je večkrat osebno govoril z Francem Gorjupom, ki je Ivana Cankarja na lojtrskem vozu osebno odpeljal v Cukrarno. Pisatelj je bil ves pretepen in je imel hudo razbito glavo.

S Francem Gorjupom je Boris Malešič o Cankarjevi smrti prvič govoril okoli leta 1950 v Unionski dvorani, ko mu je pomagal pri redarstvu. Takrat je bil v Unionu medicinski ples. Malešič je Gorjupa poznal že od prej, saj je prijateljeval z njegovim zetom Hafnerjem od vrtca dalje. Malešič in Gorjup sta se v tej dvorani pogovarjala in nekako je prišla beseda tudi na Cankarja. **Gorjup je tedaj v zaupnem pogovoru povedal, da so Cankarja leta 1918 pretepli trije srbsko govoreči neznanci. Dva sta ga držala, tretji pa ga je s kovinskim predmetom tolkel po glavi. Cankar je dejansko imel na glavi pet razčepljenih ran, razbito arkado in zlomljeno ličnico.** Opis poškodb je pomemben tudi zaradi tega, ker so še danes delno vidne na posmrtni maski, ki se nahaja v preddverju Cankarjevega doma. Napad na Cankarja se je dejansko zgodil v veži stavbe na Kongresnem trgu št. 4 v središču

Ljubljane (danes številka 6). **Povedal je tudi, da je Cankar že nekaj časa pred smrtjo po vsej Ljubljani "rogovilil" ter glasno izražal svoje nestrinjanje glede zveze s Srbi. Opozarjal je, da bo imelo "ujedinjenje po srbsko" za Slovence katastrofalne posledice.** Že pred tem je Malešiču o Cankarjevem "rogoviljenju" govoril tudi njegov stric po materini strani, Ciril Majcen, rojen leta 1897, ki je imel za Bežigradom kavarno. Povedal mi je tudi, da je še vedno živa Gorjupova hči Anica Gorjup, poročena Hafner, ki mi je istega dne dejansko potrdila, kako je njen oče večkrat govoril,

da je ubogega Cankarja na lojtrskem vozu peljal v Cukrarno. Prostovoljno je kot vojak nove slovenske vojske opravljal bolničarska dela. Povedala je tudi, da je bil Franc Gorjup Maistrov borec in je sodeloval v bojih za severno mejo.

Pričevanje Franca Gorjupa in Borisa Malešiča je potrebno presojati v luči družbeno-političnih in zgodovinskih razmer pred in med 1. svetovno vojno. Avstro-ogrška je počasi razpadala, med Slovenci pa je vse bolj prihajalo v ospredje narodno vprašanje in zavest o nujnosti vzpostavitve nove države. Ivan Cankar ni bil samo največji slovenski pisatelj, temveč je bil tudi družbeno angažiran politični aktivist in eden največjih govorcev tedanjega časa. Njegovi govori so bili tako iskreni, doživeti in buditeljski, da so navduševali široke ljudske množice. Imel je povsem jasna stališča do prihodnosti slovenskega naroda, ki zagovornikom "ujedinjenja" in novo-ilirizma (* opomba pisca 1) nikakor niso bila povšeči.

V svojem predavanju Slovenci in Jugoslovani je jugoslovanski problem označil kot "izključno političen problem". Jugoslovansko vprašanje v kulturnem ali celo v jezikovnem smislu zanj sploh ni obstajalo. "Rešeno je bilo takrat, ko se je jugoslovansko pleme razcepilo v četvero narodov s četverim čisto

samostojnim kulturnim življenjem. Po krvi smo si bratje, po jeziku vsaj bratranci – po kulturi, ki je sad več stoletne separatne vzgoje, pa smo si med seboj veliko bolj tuji, nego je tuj naš gorenjski kmet tirolskemu, ali pa goriški viničar furlanskemu. Bodi tega kriva zgodovina, bodi kriv kdorkoli – jaz ki dejstvo konstatiram, ga čisto gotovo nisem zakrivil. **Nevarno je, dandanašnji take banalne resnice očitno povedati.**”

Večkrat se je v svojem govoru neposredno obregnil ob Ilirce. Njim je aktivno nasprotoval, saj je zagovarjal individualnost slovenskega naroda, jezika in kulture. ” To, kar Ilirci počenjajo, je že delirij. /.../ Naši od omedlevice navdušeni Ilirci pa niso pozabili samo na slovensko kulturo (slovenskega jezika itak nikoli niso znali), ne samo na Trubarja, Prešerna in Levstika, temveč pozabili so navsezadnje kar sami nase, na svoje ime in na svojo domovino. Pravega Ilirca je sram, da stanuje v Ljubljani, ne pa v Šabcu ali vsaj v Varaždinu”, je dejal in še: “Ljudje so zdaj med nami – saj jih lahko vsaki dan slišite – ki bi nas najrajši prodali – kaj prodali – kar dali vbogajme. **Imenuj se dandanes v Ljubljani Slovenca, pa boš tepen, ne od nemških, temveč od ilirskih šovinistov.**/.../ Najbolj gnusni, res – gnusni! – pa se mi zde tisti ljudje, ki čisto brez vzroka in brez povoda spravljajo v zvezo s političnim jugoslovanskim vprašanjem še slovenski jezik. Kar ponujajo ga, kar mečejo ga čez mejo, še ne vprašajo, kdo bi več zanj dal. **Jaz še nisem videl Hrvata, ki bi prišel ponujat k nam svojo hrvaščino.** Pri nas pa je drugače! (“Slovenec”, – “Matica”) Tako smo siti svoje kulture, da nam je že odveč in bi jo najrajši kar vrgli čez plot. – (Kulturni škandal!) “Ivan Cankar je v svojem predavanju odkrito podprl dr. Mihajla Rostoharja, docenta za filozofijo v Pragi, ki je istega leta v reviji Napredna misel v članku z naslovom Na dan z resnico! zapisal: “Imeli smo svoj narodni ideal v svobodni združeni Sloveniji, kateri nam je bil zvezda vodnica v naših notranjih razporih in zunanjih bojih. (...) Danes skoro ne vemo več, ali smo Slovenci narod, ali nismo, ali naj živimo in delamo za sebe kot narod, ali naj živimo in delamo za druge narode. Prišli smo že tako daleč, da se skoro **ne upamo poudariti svoje narodne eksistence poleg eksistence hrvaškega in srbskega naroda; ne upamo se izraziti svoje volje, da hočemo Slovenci obstajati kot narod poleg naših bratskih narodov na jugu in da pod nobenim pogojem ne moremo žrtvovati svoje narodnosti za ceno rešitve jugoslovanskega vprašanja.** Nič čudnega, ako pri reševanju tega vprašanja Slovencev nikdo ne bo upošteval, ko pa že danes naši ljudje slovensko narodnost kar zastonj ponujajo po Balkanu. To je naše narodno ponižanje! To je slovenska sramota! Prišli smo že tako daleč, da se odnarodnjevanje teoretično zagovarja s katoliškega kakor z jugoslovanskega stališča. Najdejo se danes na Slovenskem že ljudje z akademično izobrazbo, ki se javno okoli bahajo, da niso več Slovenci, ampak Jugoslovani. **In iz jugoslovanskega renegatstva hočejo celo delati slovensko narodno gibanje! V tem je zapopadena vsa tragika slovenskega naroda. Pa tudi vsa konfuznost novoilirskega gibanja na Slovenskem.**

Mi Slovenci smo zastonj imeli svoje velike duhove, svojega Trubarja, Prešerna, Jurčiča, Aškerca, Kopitarja, Miklošiča in druge (...). Mi Slovenci danes s tako lahkoto pljunemo na svojo narodno tradicijo in kulturni razvoj (...). **Prepričani smo, da zdrav slovenski razum zmaga, da se Slovenci končno oprimejo zopet z vso dušo svojega narodnega ideala, in upamo, da je današnje ilirsko gibanje na Slovenskem sicer prežalostna ali vendarle prehodna epizoda v slovenskem javnem življenju.**” (Napredna misel 1912, 195-196)

Zagotovo ni odveč opomniti, da zgoraj zapisane besede zvenijo, kakor da bi jih nekdo napisal v današnjem času. Ivan Cankar se je med raziskavo pojavil pred mojimi duhovnimi očmi v popolnoma drugačni luči – kot neustrašen, trden, zaveden in odločen bojevnik za slovenski narod. Potem daleč zadaj, je v temo potonila podoba cmeravega Cankarja kakršnega smo poznali, in kot so nam ga prikazovali v šoli.

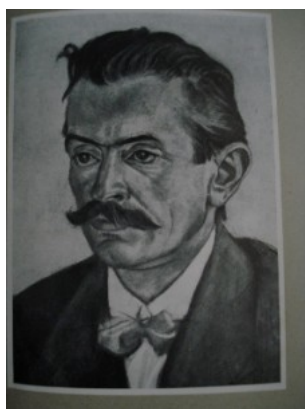
Napačno vnašanje jezikovnih in kulturnih vidikov v jugoslovansko vprašanje je Cankar odkrito očital tudi svoji socialnodemokratski stranki. **I. jugoslovanske socialnodemokratske konference 21. in 22. listopada 1909 v Ljubljani v hotelu Tivoli se ni hotel udeležiti, ker se preprosto ni strinjal z idejami o ustvarjanju enotnega jugoslovanskega naroda in jezika.** Takrat so se skrhalo tudi njegovi

stiki z glavnim zagovornikom takih stališč slovenske socialne demokracije Etbinom Kristanom. Cankarjeva jasna in odločna stališča v zvezi s samobitnostjo slovenskega naroda so razvidna tudi v knjigi Matija Murko, Zbrano delo, Slovenska matica, Ljubljana 1962, na strani 205, kjer je navedeno: "Med novejšimi pisatelji je treba omeniti Ivana Cankarja. Ko so zagrebška in beograjska akademija s pomočjo Slovenske matice pripravljale južnoslovensko enciklopedijo, je dobil tudi Cankar povabilo, naj napiše svoj životopis. Napisal ga je, ali ne za Slovensko matico, ampak najprej za podlistek "Slovenskega naroda" ter ga je začel takole (Moje življenje, v Ljubljani 1920) (* opomba pisca 2) : **"Nedavno je Slovenska matica razpošiljala po naših krajih formular, na katerega naj bi ljudje napisali poglobitve zanimivosti iz svojega življenja in nehanja. Tudi jaz sem dobil tak formular, pa nisem vedel kaj bi z njim. Besedilo je namreč hrvaško, moj občevalni jezik pa je doma edinole slovenski. Državni uradi so se naučili slovenščine, morda se je bo sčasoma tudi Slovenska matica. / .../ Iz teh in takih razlogov sem izročil formular dekli, da podkuri z njim."**

Cankar je svoja stališča, ki smo jih navedli v zgornjih odstavkih leta 1918 še bolj radikalno izražal. Ni mu bilo všeč "ujedinjenje", po katerem bi se Slovenci združili s kraljevino Srbijo na neenakopravnih temeljih, češ da so Srbi naši osvoboditelji in jim zato pripada privilegij v novi državi. **Prav ta njegova neomajna stališča so kot kaže pripeljala tudi do njegove prezgodnje in tragične smrti. Cankarjeva tragična smrt je bila namreč političen umor!**

V tem razburkanem in za slovenski narod usodnem času, so belgrajski jugoslovenarji načrtno in s prevaro izvajali prav to, čemur je Ivan Cankar vseskozi javno nasprotoval. Povsem so onemogočili predsednika Narodnega veča Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, dr. Antona Korošca in s prevaro dosegli "ujedinjenje" po srbsko. Tematika je tako obsežna, da bo v zvezi z njo izšel samostojen članek. Vsekakor pa je bil Ivan Cankar s svojim vplivom posebej moteč in je predstavljal dolgoročno nevarnost velikosrbskim političnim interesom. Točno to ga je naposled stalo življenja.

Kruto resnico je na svoj način ob petdesetletnici Cankarjeve smrti opisal dr. Anton Slodnjak v Naših razgledih s sledečimi besedami: "Zato bi morali govoriti, pisati ob tej tragični obletnici o splošnem žalovanju zaradi **prezgodnje smrti narodnega genija**, ki je ugasnil v trenutku, ko je bil svojemu ljudstvu najbolj potreben. **Njegova nesmiselna katastrofalna smrt, kakršna bi bila dandanes kljub vsemu vendarle najbrž nemogoča**, ni samo uničila Cankarja v zenitu njegove ustvarjalnosti, temveč je zavrla tudi razvoj novih slovstvenih generacij ter otežila potomcem uživanje in umevanje njegove

umetnosti." Tik pred izidom tega članka, ko je bilo treba samo še izpiliti končno besedilo in vanj vstaviti slike, sem dobil knjigo od sodelavca, v kateri sem odkril zapis, ki kot drug neodvisen vir v celoti potrjuje moje ugotovitve o Cankarjevi smrti. Gre za knjigo Jožeta Kalana, Naš pravopis za tretje tisočletje, samozaložba, Tržič 1998. Na strani 105 je Kalan opisal Cankarja s temi besedami: "Cankar je bil prekaljen socialdemokrat, s stažem še z Dunaja. Tudi on je nekaj časa pritrjeval Ilirjancem. Toda podreditvi narodnih pravic Hrvatom, se je odločno uprl! Kolikor več so Ilirjanci ponujali Hrvatom, toliko bolj odločno je oporekal paktiranje! Ker ga niso mogli disciplinirati, so mu grozili! Kot izvrsten tribun, je z lahkoto potegnil za seboj večino naroda!"

Prav posebej pa je zanimiv Kalanov opis vzroka Cankarjeve smrti na isti strani knjige, ki je v ključnih elementih povsem istoveten mojim ugotovitvam. To je še toliko važnejše, ker predstavlja zapis v Kalanovi knjigi samostojen in od moje raziskave povsem neodvisen vir, s katerim so na ta način še enkrat podprti zaključki moje raziskave.

Kalanov zapis na strani 105 se glasi: "S koncem vojne 1918. leta, je tudi ljubljanska socialdemokratska stranka imela posvet za pogajanje s Hrvati. Tudi na tem zasedanju je Cankar imel ognjevit in odmeven govor. Žal se je potem izkazalo, da svojega zadnjega v življenju! Takoj po govoru se je umaknil v vežo, (mogoče zato, da bi se shladil). Trenutek za tem je skočil za njim eden od

udeležencev, in Cankarja udaril po glavi, da se je zvalil na dno stopnišča! Ko so ga zatem najdlji nezavestnega na dnu stopnišča, se ni več povsem ozavedel! Oblast, ki je, kakor smo videli, pripadala projugoslovanskim narodnoizdajalskim privržencem ilirjanskega in prosrbskega Koroščevega kroga, o atentatu, ali (kakor je sama razglasila), nesreči, ni dovolila preiskave!”

V današnjem času je večina Cankarjevih družbenih pogledov znova zelo aktualnih. Sodobna slovenska družba je očitno na podobnem preobratu, le da je na nek način stanje še težje. Sedanje generacije Slovencev so skoraj povsem brez narodne zavesti, ne poznajo svoje zgodovine in so odtujene od svojih korenin. **Ivan Cankar bi dandanašnji zagotovo “rogovili” še bolj kot leta 1918 in se pri tem ne bi oziral na morebitne posledice.** Njegove znamenite besede imajo še sedaj svojo domovinsko pravico:

“Jaz bratje pa vem za domovino in mi vsi jo slutimo. Kar so nam siloma vzeli, za kar so nas ogoljufali in opeharili, bomo dobili povrnjeno in poplačano s stoterimi obrestmi! Naša domovina je boj in prihodnost; ta domovina je vredna najžlahtnejše krvi in najboljšega življenja. Iz muke trpljenja in suženjstva nešteti milijonov bo vzrasla naša domovina: vsa ta lepa zemlja z vsem svojim neizmernim bogastvom. Tedaj bodo le še grenak in grd spomin te gosposke domovine, na suženjstvu zidane, s krvjo in solzami gnojene, sramota človeštva, zasmeh pravici...”

Dimitrij Kebe, v Ljubljani, 21. 11. 2011

Viri in literatura:

Pisna izjava Borisa Malešiča, 15. 9. 2011 v Ljubljani (hranjena v mojem osebni arhivu);

Pisna izjava Anice Hafner, 15. 9. 2011 v Ljubljani (hranjena v mojem osebni arhivu);

Stanko Janež, Zgodovina slovenske književnosti, Založba Obzorja, Maribor 1957;

Francka Varl – Purkeljc, Naši književniki in njihova dela, Pomožni priročnik za pouk jugoslovanskih književnosti v osnovnih in poklicnih šolah, Založba Obzorja Maribor, Maribor 1981;

Marjan Krušič ...[et al.], Leksikon Cankarjeve založbe, Cankarjeva založba, Ljubljana 1973, geslo Ivan Cankar;

Božo Vodušek, Ivan Cankar, Hram, Ljubljana 1937;

Ivan Cankar, predavanje z dne 12. malega travna 1913 z naslovom Slovenci in Jugoslovani, rokopis v NUK, MS 512;

Ivan Cankar, Zbrano delo, petindvajseta knjiga, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1976;

Naši razgledi, Ljubljana 1968, dr. Anton Slodnjak, Mit velikega umetnika;

Napredna misel, Ljubljana 1912, dr. Mihajlo Rostohar, Na dan z resnicol!

Matija Murko, Zbrano delo, Slovenska matica, Ljubljana 1962;

Janko Kos, Književnost, Učbenik literarne zgodovine in teorije, Založba Obzorja Maribor, Maribor 1991;

Miha Maleš, Cankar v risbi, v spomin na 25. letnico smrti Ivana Cankarja, 1943;

Slovenski likovni umetniki, Hinko Smrekar, DZS, Ljubljana 1957;

Jože Kalan, Naš pravopis za tretje tisočletje, samozaložba, Tržič 1998;

Elektronski vir: http://www.dogaja.se/znani-slovenci/8270/ivan_cankar/ [dostop 10. 11. 2011];

Elektronski vir: http://sl.wikipedia.org/wiki/Ivan_Cankar [dostop 10. 11. 2011];

Elektronski vir:

http://www.kam.si/veliki_slovenci/ivan_cankar_najvecji_mojster_slovenske_besede.html [dostop 10. 11. 2011];

Elektronski vir: <http://www.vrhnika.si/?m=pages&id=17> [dostop 10. 11. 2011];

Elektronski vir: http://en.wikipedia.org/wiki/Ivan_Cankar [dostop 10. 11. 2011];